

Willem Elsschot
Het Ridderspoor

Leesexemplaar

Johan
Anthierens

Het
Willem
Elsschot **Ridder**
spoor

Met een woord vooraf
van Stijn Tormans

Polis

Inhoud

Woord vooraf | Heren van de Lemméstraat
door Stijn Tormans 7

Dank u, heren 19

Fantoompijn in Blauberg 31

Brusselaar Elsschot 49

Broodje Chico 61

Lemméstraat 21 65

Bob Gomperts 81

Een satelliet getuigt 85

Verkeerde verzen 98

Muggendans rond een monument 126

De grootste zonde 143

De grootse zinnen 155

De kleine Willem 170

Het been van Frenssen 182

Broodje Busch 193

Brief 195

Ida de Ridder 218

Het oorlogsgedrag van Willem Elsschot
door Ida de Ridder 222

Bijsluiter Elsschot 235

Beelden 241

Bronnen 271

Dankbetuiging 275

Verantwoording 277

Woord vooraf

Heren van de Lemméstraat

door Stijn Tormans

Soms ben ik het ridderspoor bijster. Elke keer als ik *Het Dwaallicht* lees, herken ik wel de straatnamen, maar niet de sfeer van die straten. Misschien ligt dat aan de schrijver, misschien aan de projectontwikkelaars van dit land.

Alleen in sommige plaatsen van Elsschots biografie staat de tijd stil. Zoals in dat mysterieuze gehucht Blauberg in de diepe Kempen, waar Elsschot zijn zomers doorbracht en waar Johan Anthierens ook in dit boek doorheen wandelt.

Blauberg is niet veranderd. De kerk is nog altijd veel te groot voor het dorp, het hoekhuis van zijn oom op het dorpsplein is niet gesloopt en mensen heten er nog altijd Laermans. Auto's zie je er amper rijden – alsof niemand echt in Blauberg hoeft te zijn. En met het openbaar vervoer is het al helemaal niet te bereiken. De bus stopt er tweemaal per dag: een keer om mensen naar de wereld te brengen, een keer om ze terug te voeren.

Hetzelfde geldt voor de Lemméstraat, waar Elsschot de laatste veertig jaar van zijn leven doorbracht. Met Gerard Wal-schap als overbuur. Het is een stuk beschermd erfgoed, van

de wereld afgesloten. De straat is immuun voor de vooruitgang, zo lijkt het wel. Er staat geen enkel nieuw huis dat de orde verstoort.

De Lemméstraat is nog altijd een straat van heren. Zo'n straat waar ze in december de kerstbomen niet binnen, maar buiten zetten. Ook daar passeert nauwelijks een auto. Alleen maar schimmen, mannen met bolhoeden en galgenhumor.

In die straat belde in het voorjaar van 1959 een jonge blaag aan bij een oude schrijver. Aan het huis met nummer 21, dat met het mooiste balkon van de straat.

Johan Anthierens was tweeëntwintig. Zijn broer Jef had hem de redactie van *Humo* binnengesmokkeld, waar hij op een goede zondag chef lay-out geworden was en stukken schreef die hij ondertekende met 'JOHAN'. 'Soms heeft hij een baard, soms niet', omschreef de redactie van *Humo* haar jongste medewerker. 'Zodoende tracht hij verwarring te stichten en ons te doen denken dat hij voor twee werkt.'

In zijn vrije uren stichtte hij ook op andere plekken verwarring. Bij het literaire blad *De Periscoop* bijvoorbeeld, waar zijn andere broer Karel werkte. Het was een excuus om zijn helden te gaan interviewen: Georges Brassens, maar ook Hugo Claus en de oude schrijver van de Lemméstraat.

Of Anthierens op die lentedag in 1959 een baard droeg, is niet bekend. Er bestaan geen beelden of foto's van die ontmoeting. Ook in dit boek wijdt hij er maar een paar regels aan. Later zou hij vaak zeggen dat hij er nooit meer aan wilde denken. Zelfs het verslag dat hij erover geschreven had in *De Periscoop* wilde hij nooit meer herlezen. Hij bewaarde het zelfs niet. De Erfgoedbibliotheek deed dat wel, in een van haar bovenste en mooiste lades.

‘Elsschot was niet opgetogen met mijn bezoek’, noteerde Anthierens op 1 april 1959. ‘De grote schrijver, die volgende maand 79 wordt, moet het bed houden en heeft een hekel aan onbekend bezoek.’

Elsschot en Anthierens discussiëren wat, maar belanden daarna samen in een zetel. Waarna de oude schrijver zijn jonge gast meteen de mond snoert: ‘Elke nieuwe generatie denkt dat zij de door God geroepene is. En ze slaat de bal helemaal mis. In iedere generatie huizen twee of drie gelukkigen die geboren zijn om te schrijven en de rest is bijzaak van wie het werk niet zal blijven.’

Daarna beginnen ze toch te praten – niemand kon blijkbaar de schalkse lach van Anthierens weerstaan. Elsschot mokt dat hij in Nederland veel bekender is. Hij maakt zich zorgen over het Vlaams in Brussel. ‘Het is daar een vreemde taal, net goed genoeg om onderschriften van te maken.’ Daarna kondigt hij aan dat hij geen letter meer zal schrijven. Hij heeft er geen zin meer in. ‘Jongeman,’ zegt hij na een tijdje, ‘nu ga ik naar bed. U hebt mij niet verveeld, integendeel.’

Anthierens, ijdel als altijd, noteert het compliment en voegt er zelf aan toe: ‘Ik wens Elsschot een prettige 79ste verjaardag en ik hoop dat hij nog dikwijls journalisten aan de deur mag smijten.’ Later stuurde hij Elsschot nog *L’Etranger* van Albert Camus, omdat hij vond dat er zoveel gelijkenis was tussen hun werk. Maar er kwam nooit meer post terug uit de Lemméstraat.

Een jaar na zijn ontmoeting met Anthierens, op 31 mei 1960, stierf Willem Elsschot. Niet veel later stond er een andere schrijver op. JOHAN kreeg een achternaam en werd bekend. Door ‘Ooggetuige’, zijn wekelijkse rubriek in *Knack*, maar

vooral door de radio en de tv. ‘De eerste BV van de kleuren-televisie’ werd Anthierens later weleens genoemd.

Ik heb het nooit meegemaakt, want ik ben domweg te laat geboren. In uitgesteld relais zag ik wel hoe hij de rust verstoorde in het tergend tamme Vlaanderen. Hoe hij opschepte tegen Wies Andersen: ‘Ik ben gelukkig gescheiden.’ Of Vader Abraham uitdaagde: ‘Ik heb gehoord dat Peyo nog altijd op zijn royalty’s zit te wachten.’

Critici noemden hem in die dagen een ‘enfant terrible’. Ze hadden prut in hun ogen. Hij leek er zelfs niet eens op. Daarvoor was hij te veel een burgerman: altijd perfect gekleed, soms met een hoed, soms zonder. De anarchie en de galgenhumor zaten in zijn vingers en in zijn hoofd.

Anthierens lachte met koning, God en Vlaanderen uit overtuiging. Uit principe was hij bij elk applaus argwanend. Een vriend van hem vertelde me ooit dat ze samen naar de radio luisterden. De presentator zei iets over de oorlog in Bosnië. ‘Maar iedereen is zo tegen die Serven’, reageerde Anthierens. ‘Er moet iets mis zijn met de Kroaten.’

En toch had *Humo* ook gelijk. Net zoals Elsschot naast romanschrijver en dichter ook kunstenaar en zakenman was, zo waren er ook verschillende Anthierensen.

Nog altijd ken ik die prachtige minnebrief, die hij ooit schreef aan zijn dochter Eva, uit het hoofd: ‘Mijn grote angst is jullie ooit te zien lijden, ongelukkig te weten. Ik kan nu al voorbarig bars doen tegen jongens die jou ooit zullen treiteren, die met jou ooit een spelletje willen spelen. Om van de dagelijkse gevaren niet te gewagen, ik durf haast niet te kijken als je broer en jij de straat oversteken.’ Later schreef hij dat ‘je van een zoon en een dochter altijd moet houden, altijd, altijd, altijd en in elke omstandigheid’.

Naar verluidt werd er in die dagen op de redactie van *Knack* wat gelachen met de chroniqueur die van zijn eigen leven journalistiek maakte. Dat kan niet anders dan jaloezie geweest zijn, na-ijver op een redactie van allemaal ego's, want zoveel jaar later staan zijn woorden er nog altijd.

Net als de woorden van de Anthierens die schaamteloos mensen kon bewonderen. Naast dit boek heeft hij nog over een andere held een boek geschreven. Brel, 'le grand Jacques', was 'zijn grote broer'. De man van wie hij geleerd had dat 'je staand moest leven, rechtop, niet nederig en gebogen. Radicaal voor je verlangens en meningen moest uitkomen'. Maar ook de man naar wie hij opkeek. Omdat grote broer tenminste echt 'gedurfd had'. Hij had 'de zeven zeeën overgevaren', terwijl hij al bang was in bad.

Elsschot was dan weer 'een monument van taal'. De man 'die het alledaagse en het onbenullige en het vervelende van het leven' als geen ander wist te vatten. In zijn laatste levensdagen, met een bevend handschrift, schreef Anthierens nog een lofschrift aan het Willem Elsschot Genootschap: 'Van Louise Créteur in *Villa des Roses* tot Maria Van Dam in *Het Dwaallicht* omarmt hij de onvolmaakte medemens. Het Hogere sprak hem aan. Het suikergedoe van de religie verblindt hem niet, maar de som van onze kleinheid inspireert hem mateloos. Daarbij verheft hij het Nederlands tot een totale taal die vijftig jaar vanzelfsprekend nabloeit.' Hetzelfde kon over Anthierens zelf gezegd worden, al leek zijn bloemrijke taal niet op het sobere Nederlands van Elsschot.

In de zomer van 1976, in de laatste aflevering van *De Wies Andersen Show*, werd een gedicht voorgelezen van de schrijver. Anthierens herkende het niet, tot zijn schande. Later verontschuldigde hij zich in 'Ooggetuige'. Hij was die avond niet

in vorm, 'zijn lange tong was die avond niet bij de les'. Anders had hij zeker dat ene verhaal verteld. Ooit moest de zoon van Elsschot een vrij opstel schrijven. Veel zin had hij niet, dus kopieerde hij een paar pagina's uit *Villa des Roses*. De meester gaf hem een vijf. De kleinzoon van Elsschot moest jaren later hetzelfde doen, maar had al evenmin veel inspiratie. Bompa Elsschot schreef het opstel zelf en de jongen kreeg een één. Deze keer had de leraar nog minder genade. 'Taalgebruik totaal verouderd', stond er op zijn epistel. Alleen domheid verouderd niet – die is van alle tijden.

Anthierens was geen Elsschotkenner. Hij wilde dat ook niet zijn, had een hekel aan dat slag volk. 'Een elsschottiaan herken je aan het feit dat je hem nooit ergens aan zult herkennen', zei hij ooit. 'Zijn liefde voor de man belijdt hij in de geest van de meester zelf. Dat is een voorwaarde.' En zo deed hij het ook. Ook in dit boek durft hij 'zijn beduimelde God' in de rede te vallen. Hij spreekt hem een paar keer streng toe. Omdat sommige zinnen nogal raar in elkaar zitten. Zoals die over Borms. Maar tegelijkertijd looft hij hem vaak, voor die ontelbare andere zinnen. Sommige daarvan zijn nog altijd onmogelijk niet te citeren: 'Sta ik dan heel alleen op de wereld met mijn onrust?'

Anthierens stierf op 20 maart 2000, op de eerste lentedag van het nieuwe decennium, bijna veertig jaar na de schrijver. Dat is toeval. Wat geen toeval is, is de manier waarop ze stierven. Allebei als heren, met het hoofd omhoog.

Een paar jaar eerder had Anthierens te horen gekregen dat hij kanker had. Hij wilde niet meer behandeld worden, hoewel zijn dokters hem veel genezingskansen gaven. Al zijn naas-

ten spraken op hem in, maar hij zwichtte niet. Uiteindelijk gaf hij toch toe, maar niet zonder slag of stoot. Hij stuurde een fax met twee voorwaarden naar zijn goede vriend Herman Van Hove, die destijds zijn satirische blad *De Zwijger* uitgaf.

Voorwaarde 1: 'Ik dialogueer direct met de wolken, en wat daar eventueel achter schuilt. Daarom mag er op mijn begrafenis – ik wil klassiek de schoot van moeder aarde in – in geen veldwegen een verkeersagent van de kerk gesignaleerd worden. Godsdienst als machtsfactor vind ik het allerergste op aarde.'

Voorwaarde 2: 'Waar ik het meest bang voor ben, is dat ik doorleef als een plant of een zombie. Dat wil ik in geen geval. Als baas over mijn lichaam geef ik jou, of een door jou aangegeven iemand, bij deze de formele toestemming om mij op een zachtzinnige manier uit de wereld te helpen. Maar ook als ik het je gewoon vraag, om redenen die ik zelf bepaal. Doe mij dat laatste groot plezier, beste Herman.'

Uiteindelijk werd hij door niemand op een zachtzinnige manier uit de wereld geholpen. Hij stierf alleen. Zonder pil, zonder dwars te liggen. Een van de laatste dingen die hij zei was: 'Ik ben zo gelukkig.' Het leek wel een vervolg op de laatste woorden van Elsschot: 'Dank u heren.' Geen van beiden was door God geroepen. Maar allebei waren ze geboren om te schrijven, en allebei zullen ze ook blijven. Zoals een oude straat die niet verandert. Al zou iemand die Lemméstraat toch eens mogen omdopen in Elsschotstraat. In naam van het ridderspoor – niet alles hoeft een mysterie te blijven.

voor Chloé Anthierens en Jasmina Sans
voor Arent Anthierens en Elias Rochette

Leesexemplaar

‘Maar wie licht ons in over Willem Elsschot, deze tussenpersoon die ons steeds weer ontglipt? Zijn identiteitsbewijs vermeldt geen andere gegevens dan dat hij het maaksel is van De Ridder en de maker van Laarmans.

Wie en wat is Willem Elsschot? Ik stelde deze vraag aan een ander Antwerps auteur en kreeg ten antwoord: “Dat weten alleen Onze-Lieve-Heer en Willem Elsschot. Maar Onze-Lieve-Heer zwijgt en Willem Elsschot zegt niets.” Ik heb mijn onderzoek voortgezet en kwam in het huis van Alfons de Ridder. Ik had natuurlijk *Tsjip* en *De leeuwentemmer* gelezen en zag nu dat Adele Adele was, Ida Ida, Walter Walter, maar niets in de gastvrije woning van Alfons de Ridder wees op de aanwezigheid van Willem Elsschot. Geen schrijftafel, geen boek, geen snipper papier. Ja, het kwam mij voor dat de sporen van Elsschot met opzet waren uitgewist, zoals de vos – naar het heet – zijn voetindrukken met zijn staart pleegt uit te wissen.’

Uit een laudatio van Martinus Nijhoff op zondag 11 mei 1952, bij de huldiging van Elsschot op zijn zeventigste verjaardag, in de Feestzaal van de Stedelijke Middelbare en Hogere Technische School voor Handel en Administratie, Antwerpen.

‘Ich bin ein Fremdling überall.’
(Georg Philipp Schmidt/Franz Schubert)

DANK U, HEREN

Doodgaan in duplo. Reconstructie van de laatste levensdagen van Jozefina Scheurwegen en Alfons de Ridder.

‘Ik moet de schimmel van mijn stramme voeten wassen.’

Ondergang van een uitroepteken.

ANTWERPEN, DINSDAG 31 MEI 1960, halfvier in de middag. Een bejaard echtpaar aan de wandel in de Antwerpse Markgravelei. Ter hoogte van huisnummer 99 valt de man, en blijft liggen. Toesnellende passanten dragen de oude meneer tweehonderd meter ver, naar diens huis in de Lemméstraat, en leggen hem daar op een roodfluwelen canapé in de middelste kamer, beneden.

Terwijl de vrouw telefonisch haar familieleden waarschuwt, hoort zij haar man tegen de behulpzame dragers zeggen: *Dank u, heren.*

Dan verliest hij het bewustzijn en rond de klok van vier uur constateert de huisdokter van de bureu dat de 78-jarige Alfons de Ridder, in de Nederlandse literatuur bekend als Willem Elsschot, aan een embolie is overleden.

De laatste twee jaar van zijn leven kwakkelt Alfons de Ridder, die voordien nooit noemenswaard ziek was, met zijn gezondheid. In een eerste periode lijkt het probleem zich te beperken tot een eczeemaandoening, maar de jeuk verergert.

De variërende zalfjes bieden weinig soelaas. ‘Ik zit in een slecht vel’, placht ‘Fons’ te zeggen. Van het aanhoudende

krabben, op zich al gênant, ontstaat op de plaats waar hij zich ophoudt een hoopje huidgruis.

Er komen ongemakken bij, infecties, zweertjes in de mond.

Als de Belgische artsen hun onmacht bekennen, wendt de zieke zich in Parijs tot de Franse huidspecialist Duperat, die de diagnose stelt dat De Ridder lijdt aan *mycosis fungoides*, een kwaal waarbij de huid, brutaal vertaald, wegschimmelt. In een later stadium bezoekt de afbladderende zieke een professor-dermatoloog in Bonn. Hij krijgt een relatief nieuw geneesmiddel voorgeschreven, cortisone, dat vochtgehalte in het lichaam vasthoudt met als zichtbaar gevolg dat het lichaam opzwellt. Nu en dan 'krullen' de oogleden, dan beschermt hij zijn uitpuilende oogbollen met een donkere bril tegen besmettingsgevaar.

De vermoeide schrijver moet geregeld voor onderzoeken naar het ziekenhuis. Bij zo'n visite wordt darmkanker geconstateerd.

De dokters laten de verzwakkende patiënt nog nauwelijks gaan. Van medio februari tot eind maart 1960 verblijft Alfons de Ridder in (waarschijnlijk) het Stuivenbergziekenhuis, 'waar ik mij heb moeten onderwerpen aan een operatie'.

Op woensdag 25 mei moet hij opnieuw 'binnen', voor een ingreep in verband met de kankercomplicatie. Zaterdag 28 mei, in de loop van de middag, mag hij daar weg.

'Ik had verwacht dat ze je minstens met een gouden aars naar huis zouden sturen', verwelkomt hem eega Fine, getrouw aan hun gewoonte om ruw uit de bek te dialogeren.

ZONDAG, 29 MEI 1960. Nog suf van de verpleging en op het punt om met een hazenslaapje krachten te herwinnen, her-

kent Fons de Ridder de bezoeker niet die omstreeks drie uur 's middags aanbelt. Hij legt het heerschap uit dat hij, gelet op zijn precaire fysieke conditie, geen bezoek aankan, waarop de 'vriendelijke Hollander' afscheid neemt. Bij het ontwaken dringt het tot De Ridder door dat hij zijn jarenlange goede kennis Simon Carmiggelt op de stoep heeft laten staan. Hij roept Fine om haar daarvan op de hoogte te brengen, zij deelt zijn verbouwereerdheid.

's Avonds komen, naar vaste gewoonte, Bob Gomperts en vrouw Suzanne Paumen op bezoek. 'Pa' vertelt omstandig over het ongelukkig verloop van het middagbezoek en neemt zich voor om de Amsterdammer in een brief de juiste toedracht uit te leggen. Hij maakt zich druk over een fles wijn die volgens Fine een *stopsmaak* heeft, waar Fons het niet mee eens is. Bob moet de kurk uit een prullenbakje opvissen en eraan ruiken, vervolgens van de wijn proeven. Gomperts vindt dat de wijn inderdaad naar kurk smaakt, maar geeft 'pa' gelijk. Omstreeks tien uur gaat Fine slapen, de andere drie keuvelen door en trekken rond middernacht de keuken in voor de zondagse afwas. Bij het opstappen zet Bob de vuilnisbak op de stoep.

MAANDAG, 30 MEI 1960. In een brief aan Carmiggelt betuigt Alfons de Ridder zijn consternatie over het bewustzijnsverlies dat hem de vorige dag parten speelde: 'Waarde vriend, ik had je NIET HERKEND. Is het niet om mijn haren uit te trekken?'

Hij tikt een tweede brief, een antwoord aan de 'Waarde Heren Studenten' van het 'Eindhovens Studenten Corps', uitleggend dat het hem moeilijk valt om dit jaar op hun invitatie in te gaan:

‘Met mijn gezondheidstoestand is het maar zus en zo. (...) Tegen het einde van Juni zou het misschien kunnen gaan, al heb ik daaromtrent geen zekerheid. En 1 augustus moet ik voor een maand naar zee. (...) Ik zal mijn best doen. Mocht echter mijn onzekerheid voor u een hinderpaal zijn, dan zit er helaas niets anders op dan dat u dit jaar een ander candidaat kiest om mij dan misschien het volgend jaar opnieuw uit te nodigen. Als ik er dan nog ben.’

Naar maandagse traditie is het echtpaar De Ridder ’s middags op bezoek bij dochter Ida in de Venusstraat.

Terwijl vader zich op de wc terugtrekt voor een pijnlijke stoelgang, verzucht Fine: ‘Ida, denk eens na, kind, wij zijn allebei mensen van 78 jaar, wij hebben van het leven niet veel meer te goed.’ Woorden van die strekking. Het is de eerste keer dat Ida haar moeder op een naderend einde hoort zinspelen.

DINSDAG, 31 MEI 1960. Op de hoge zwarte L.C. Smith-schrijfmachine tikt het individu Alfons de Ridder, schrijver Willem Elsschot, zijn ultieme zinnen. Een antwoord aan Jan Villerius, de laatste uit een lange reeks Nederlandse bewonderaars. Vier jaar eerder kwam het contact tot stand. Rotterdammer Jan Villerius, van zijn veertiende jaar af ‘gebeten’ door Elsschot, was het opgevallen dat in diens proza soms letterlijke passages uit de verzen figureren, en schreef hem daarover in december 1956 een briefje, refererend aan het boek *De leeuwentemmer* (1940) dat vier versregels uit het gedicht ‘Spijt’ (1934) bevat.¹ Prompt kreeg hij een felicitatiebrief retour:

¹ ‘Wat helpt ons klagen, wat ons roepen, wat ons vragen? Wat ik bulder, wat ik zweer? De echo zendt mij alles weer.’ (*De leeuwentemmer*, hoofdstuk xii).

‘Welnu, waarde vriend, gij zijt de eerste en de enige om dat te ontdekken. Het heeft 16 jaren geduurd voor in heel Nederland en Vlaanderen iemand onder het lezen plotseling *stond* als een goed afgerichte jachthond tot hij de tegenhanger in ‘t vizier kreeg.’

Jan Villerius in het tijdschrift *Bzzlletin* van april 1977: ‘Dat was het begin van een intensieve briefwisseling, die werd voortgezet tot op de dag van zijn dood...’

Op 8 juni 1962 getuigt Villerius in het dagblad *Nieuwe Rotterdamse Courant* dat *spijt* de rotor was van De Ridders existentie: ‘Spijt, daarvan is Elsschots werk doortrokken; spijt beheerste zijn leven, spijt bracht hem herhaaldelijk tot schrijven.’

Het laatste schrijven van Elsschot-De Ridder, aan geadreseeerde Villerius:

Antwerpen, 31 Mei 1960

Waarde Vriend,

Uw brief verheugt mij zeer. Dat ik niet eerder geantwoord heb zit in mijn gezondheid. Ik heb de tweede helft van Februari en de hele maand Maart in het ziekenhuis doorgebracht waar ik mij heb moeten onderwerpen aan een operatie. En toen ik van die ellende een beetje bekomen was moest ik verleden Woensdag alweer voor een operatie naar het ziekenhuis. Zaterdag middag werd ik ontslagen en kon weer naar huis toe. Zondag namiddag omstreeks drie uur kreeg ik bezoek van een nette, vriendelijke Hollander die mij eens kwam bezoeken om naar mijn toestand te informeren. Ik was te suf om een ordentelijke conversatie onder ogen te durven zien

en liet mijn bezoeker na een minuut of zo heengaan. Na een paar uren geslapen te hebben stond zijn innemend figuur mij opnieuw voor de geest terwijl een stem uit mijn onderbewustzijn mij toefluisterde 'toe nou, het is een vriend'.

En opeens wist ik het: CARMIGGELT. Hoe ongelooflijk het ook mag klinken: ik had hem niet herkend.

Ik ben nu pas vier dagen thuis en doe mijn best om mij goed te houden. En ik kan u gerust verzekeren dat uw vriendschap bijdraagt tot mijn herstelling.

Met mijn hartelijke groeten, ook aan uw vrouw,

Uw toegenegen

Handtekening A. De Ridder

De Ridder, tapijtfreak par excellence, heeft in de buurt een prachtig Kazach(stan)-tapijt zien voorhangen, en kan daar niet over zwijgen. Fine snibt dat hij nu lang genoeg gezeverd heeft, als het zo mooi is gaan ze het toch kopen zeker?

Na waarschijnlijk een middagdutje wacht Fons om halfvier 's middags buiten voor de deur tot Fine eraan komt. Hij slaat een praatje met Aloïs Seymons, de 29-jarige kruidenier op de hoek van de straat.

Seymons vindt meneer De Ridder er patent uitzien, met een blos op de wangen. De bevriende klant legt uit dat zijn vrouw en hij *comissches*, boodschappen, gaan doen.

Het tweetal begeeft zich op weg; loopt de vijftig meter Lemméstraat uit, richting Van Schoonbekestraat; aan de winkel van Seymons naar rechts, zeventig meter Van Schoonbekestraat, tot aan de Sint-Laurentiuskerk, hoek Van Schoonbekestraat en Markgravelei; daar naar links, de Markgravelei in, die overgestoken wordt. Na zowat tachtig meter valt Alfons de Ridder ter hoogte van de bakkerij van Gilbert Absolon.

Bakkerskind Fons bezwijkt voor een bakkerij met de ongebruikelijke naam *Absolon*, zijnde De Ridder eerste pseudoniem toen hij als lid van de ‘Nederlandsche Studentenkring’, NSK, de liederenschat van die vereniging met een aantal ballades verrijkte.²

In de Lemméstraat wordt het naar binnen dragen van de gevallen buurman opgemerkt. Een dokter, op ziekenbezoek, haast zich bij De Ridder, die ligt te reutelen, terwijl Fine in haar keuken meisjesachtig weeklaagt. Zij heeft de drie straten verder wonende oudste, Walter, telefonisch gealarmeerd: *Voake is gevallen*. Walters zeventienjarige zoon, Walter junior, springt op zijn brommer en arriveert als eerste bloedverwant. Naast de dokter ziet de bedremmelde jongen toe hoe grootvader op de bordeauxrode bank, een driezit die ‘zoveel diensten heeft bewezen’, naar adem snakt. Grootvader staart naar zijn kleinzoon, met brekende ogen, zonder teken van herkenning.

‘Is dit het einde, dokter?’

‘Zo ziet het er naar uit, manneke.’

De arts vraagt aan Fine of er een pastoor moet komen.

‘Ik geloof niet dat dat voor hem nodig is’, antwoordt zij.

De Ridder geeft de geest.

² Uit de ‘Verhandelingen van het Eerste Algemeen Nederlandsch Studentencongres ingericht op 29, 30 en 31 Januari 1910 te Antwerpen ter gelegenheid van de Kwart-Eeuwfeesten van den Nederlandschen Studentenkring, Hooger Handelsgesticht’. ‘In 1903 dichtte de groote Absolon, Bard van NSK, zijn eerste epos in 14 zangen, tusschenzang, inleiding en slotkoor, waarin de heldendaden van het toenmalige geslacht werden bezongen.’ Die bard was Alfons de Ridder.

Geleidelijk aan vult het huis zich met kinderen en kennissen. Dochter Anna verblijft die dag op het buitenverblijf in Goor, bij Kasterlee. Tegen zes uur komt zoon Willem zeggen dat 'pa' gevallen is. Anna associeert het bericht met de *baguettes*, de traproeden in de Lemméstraat. Zij heeft ma er al op gewezen dat er een aantal losligt en dat dit gevaarlijk kan zijn voor pa, met zijn nu broze gestel.

Anna komt thuis en informeert, op gewone toon: 'Hoe is 't met pa?'

Fine heft haar roodomrande ogen op en herhaalt, op het woeste af: 'Hoe? Hoe is 't met pa?! Pa is dood!'

Bij de eerste vrienden die hun opwachting maken zijn Mieke en Bert Pelckmans. Het valt Mieke op dat Fine met een stompje potlood speelt. Iemand heeft dat uit het rechtervestzakje van haar man gehaald, het enige schrijfsgerief dat Alfons de Ridder bij zich droeg, altijd op die plaats. Als de Pelckmansen rond middernacht afscheid nemen, leunt de weduwe tegen de cuisinière in de keuken, het kleinood nog steeds als een fetisj tussen de vingers vlechtend.

Rond vijf uur die middag kijkt Walter senior op de empirependule op de kast, *de toog*, in de veranda en vraagt wie die heeft stilgezet. Het is een uurwerk dat een week lang loopt en, zoals de andere klokken in huis, door Alfons de Ridder aan de klap gehouden wordt. Niemand heeft de pendule aangeraakt, die rond het stervensuur is stilgevallen.³

In een metalen meidenbedje, van een mansardekamer naar beneden gebracht, wordt Alfons de Ridder in de voorkamer, straatkant, opgebaard.

³ Walter de Ridder junior meent dat het de hangklok aan de muur was die stopte. Anna de Ridder weet niets af van stokkende klokken.

Zoon Walter neemt de klaarstaande brief voor Villerius van 'de toog' en post hem, onderweg naar zijn huis.

DINSDAG, 31 MEI; WOENSDAG, 1 JUNI 1960. Kleinzoen Jan Maniewski, *Moena* voor de familie en dichte kennissen, *Tsjip* voor de in Elsschot geïnteresseerde buitenwacht, bereikt het nieuws in Düsseldorf waar hij aan de medische academie stage loopt. Wanneer hij dinsdagavond op zijn studentenadres arriveert, wacht de hospita hem op met de melding dat zijn grootvader overleden is en de familie niet weet waar Jans ouders te bereiken. Die ouders zijn De Ridders oudste dochter Adele en haar tweede man, Luikenaar Georges Kelner, landbouwwattaché, verbonden aan de Belgische ambassade in Den Haag. Het paar woont in Wassenaar en zwerft momenteel door België, Luxemburg en West-Duitsland. Van de Belgische ambassade in Bonn verneemt Jan dat zij in Bad Godesberg op hotel zijn. Jan achterhaalt de naam van het hotel en telefoneert op hun kamer. Een beetje verbaasd dat hun incognito doorbroken wordt, neemt Kelner de telefoon aan en hoort wat er aan de hand is.

'Quoi? Quoi? Qu'est ce que tu dis?!' stamelt Kelner, die zijn schoonvader diep in het hart draagt.

Vanuit het bed wil Adele weten wat er loos is. Georges keert zich naar haar toe en herhaalt de drie fatale woorden: 'Papa est mort.'

'Qu'est ce que tu dis? Tu es fou!' Adele grist de hoorn uit de hand van haar man en geeft de ongeluksbode ervan langs, waarom telefoneert hij pas nu? In een mum is Adele aangekleed, laat zich per taxi naar het station voeren, spoort via Keulen en Brussel naar Antwerpen, en is omstreeks twee uur in de Lemméstraat.

Georges Kelner heeft in Duitsland nog zaken te regelen en spreekt met zijn stiefzoon af om later die dag gezamenlijk af te reizen. In de loop van de middag komt Jan in zijn pension spullen ophalen, en wordt weer opgewacht door een geëmotioneerde hospita: 'Das ist Schicksal. Ihre Grossmutter ist auch gestorben. Das muss Gottes Wille sein.'

Als Kelner eraan komt, geeft de vrouw haar student een bos bloemen mee.

WOENSDAG, 1 JUNI 1960. Fine had een relatief rustige nacht, maar ontbijt niet en blijft uit de buurt van de voorkamer. Tegenover Willem, haar zoon-huisarts, klaagt de vrouw over pijn in de benen.

Rond het middaguur zit 'tante Fine' met hartsvriendin Alice Claessens, vrouw van beeldhouwer Frans (Sus) Claessens, met Roza (Rozeke) Castelyns, een andere dichte vriendin, en met dochter Anna in haar keuken te confereren. Fine is geëxciteerd, voert het hoge woord, maakt luidop plannen, zegt dat men er haar niet onder zal krijgen, maakt bekend dat zij dit huis verkopen zal en zich in een appartement installeren. Anna brengt ma er met zachte dwang toe om iets te eten; eerst stribbelt Fine nog tegen, maar proeft dan van lauwe asperges in een botersaus. Iemand weet haar ertoe te bewegen om naar de dode te gaan kijken, te zien hoe mooi 'pa' erbij ligt.

Wanneer zij de *oude bedgenoot*⁴ daar zo onherroepelijk dood ziet, breekt Fines harde pantser en gaat zij dierlijk huilen.

⁴ De Ridder in een brief van 28 januari 1945 aan Louis Paul Boon in verband met moordende V1-bommen op Antwerpen: 'Maak u in mij niet ongerust. Toen mijn ruiten de derde maal uitvlogen heb ik met mijn oude bedgenoot mijn biezen gepakt.'